

ספרי' – אוצר החסידים – ליובאוויטש

קובץ
שלשלת האור

שער
ראשון

היכל
שמיני

מאמר
נחמו – תרפ"ב

מכבוד קדושת

אדמו"ר יוסף יצחק

זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע

שניאורסאהן

מליובאוויטש

יוצא לאור בפעם הראשונה מכת"ק

יוצא לאור על ידי מערכת

„אוצר החסידים“

ברוקלין, נ.י.

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות ששים וארבע לבריאה

מוקדש

לחיזוק ההתקשרות לנשיאנו

כ"ק אדמו"ר זי"ע

ולזכות

הרה"ח ר' אברהם אליעזר הלוי וזוגתו מרת פעשע לאה שיחיו קליין

הרה"ח ר' שמעון וזוגתו מרת אסתר שיחיו גאָלדמאַן

הרה"ח ר' משה הלוי וזוגתו מרת מנוחה קריינדל

בניהם ובנותיהם

הרה"ח שלמה הלוי וזוגתו מרת חנה, ובתם רחל

מרת זיסי ובעלה הרה"ח אהרן משה גראָסבוים,

ובנותיהם חי' מושקא וחנה מרים

מרת חנה ובעלה הרה"ח שניאור זלמן שפירא,

ובניהם מנחם מענדל וחיים צבי הירש

הרה"ח יוחנן הלוי וזוגתו מרת אסתר יהודית, ובתם מושקא

חי', שמואל זנוויל הלוי, מושקא

שיחיו לאורך ימים ושנים טובות

קליין

פתח דבר

לקראת ש"פ ואתחנן, שבת נחמו, י"ג מנחם-אב, הננו מוציאים לאור – בפעם הראשונה מכת"ק – את המאמר ד"ה נחמו גו' אשר לכ"ק אדמו"ר מהרי"צ נ"ע משנת תרפ"ב.

לתועלת הלומדים באו בשולי הגליון מראה מקומות וציונים – נערכו ע"י הרה"ת ר' אהרן לייב (בהרשד"ב) שי' ראסקין.

מערכת „אוצר החסידים”

ה' מנחם-אב, ה'תשס"ד
ברוקלין, ניו.

ב"ה.

בשורה טובה למבקשי ה'

בימים אלו הגיע מבית הכורך הספר שרבים ציפו לו

ספר המארים תרצ"ב-תרצ"ג

הכולל את המארים שנאמרו או נכתבו

ע"י כ"ק אדמו"ר מהורי"צ נ"ע

בשנים תרצ"ב-תרצ"ג

עם מראה מקומות וציונים בשולי הגליון

והוספות השייכים למארי שנים אלו

את הספר ניתן להשיג בחנות הספרים „קה"ת”

MA'AMAR

NACHAMU 5682

Copyright © 2004

by

Kehot Publication Society

770 Eastern Parkway / Brooklyn, New York 11213

(718) 774-4000 / FAX (718) 778-4148

www.kehotonline.com

All rights reserved.

The Kehot Logo is a trademark of Merkos L'inyonei Chinuch, Inc.

Printed in the United States of America

שבביהמקד"ד הוא גילוי השובב ממש, דזהו"ע העשרה נס' שהיו במקדש⁹⁴, ובחורבן הבית וזמן הגלות אי⁹⁵ קוב"ה סליק לעילא לעילא, לעילא הוא בחי' בינה⁹⁶ ולעילא כתר⁹⁷, וזהו לקתה בכפלי' ב' הסילוקי', ולכן גם נחמה בכפליים שהוא ההמשכה דנבואה שע"ז אמר אתם נביאי שמדריגת הנביאי' מגיע באצ"ל כנ"ל נחמו את עמי שימשיכו אור האצ"ל שיאיר בבי"ע דזהו איהו וגרמוהי הנה עי"ז נחמו (הב') יהי' איהו וחייהי, שיהי' גילוי העצמות, ואומר ע"ז יאמר אלקיכם, שבא ע"י העבודה דאלקה שלכם, דבברה"ע כת⁹⁸ ברא אלקי' שהוא אלקי כל הארץ יקרא, אבל המשכה זו הוא אלקיכם לפי דנש"י הם עיקר כוונת הבריאה, וגילוי זה דלע"ל שבגמר כל הביורורים, הרי אין זה כמו בגילוי דעכשיו דויקרא אל משה שהוא בחי' הכנה כללי' או"מ ואח"כ וידבר אליו בחי' או"פ, משא"כ לע"ל הנה דברו על לב ירושלים שהוא או"פ⁹⁹ וקראו אל' בבחי' או"פ¹⁰⁰ והיינו שהאו"מ יכנס בהפנימי דזהו ההפרש בין דיבור לקריאה דדיבור הוא שמדבר אבל אינו יודע אם מקבל השומע, אבל הקריאה הוא שיכנס בהפנימי, דכל הגילוי' היותר נעלי' בבחי' מקיפים העליונים יהיו בבחי' או"פ.

בט"ד

נחמו נחמו עמי יאמר אלקיכם דברו על לב ירושלים וקראו אל' כו", וצ"ל מהו"ע כפל הלשון נחמו נחמו, דכפל זה מורה על ריבוי הנחמה ביותר, וצ"ל מה ענינו. והנה רש"י פירש נחמו אתם נביאי נחמו את עמי, וצ"ל מהו הכוונה בזה שהנביאי' המה ינחמו את ישראל, הלא דיבור הנבואה עצמה, זהו נחמתן של ישראל, ואשר ע"ז ה' מספיק לאמר נחמו עמי, ובאומרו נחמו נחמו עמי שאתם הנביאי' ינחמו את ישראל, משמע מזה שיש דבר נחמה מלבד דברי הנבואה, ואשר בגלל זאת בא הכפל, וצ"ל מהו דבר הנחמה שלמעלה מדברי הנבואה עצמה. ועוד מהו יאמר אלקיכם, הלא אלקי כל הארץ יקרא⁹⁸, ומהו אלקיכם אלוהה שלכם דוקא. ועוד אומרו דברו על לב ירושלים וקראו אל' כו', דלכאורה הקריאה היא ההכנה, ואח"כ הדיבור, וכמו הקורא לחבירו שקוראו שיבוא אליו, או שיחכה עליו ויגיע הוא איליו ואח"כ מדבר עמו, וכמ"ש ויקרא אל משה וידבר אליו כו', מפני מה כאן תחלה הוא הדיבור ואח"כ הקריאה, דלאחר הדיבור על לב ירושלים מהו הקריאה אל' כו'. ובמדרש⁹⁹ א' לקתה בכפלים ונחמה בכפלים, וגם זה אינו מובן, דבשלמא נחמה בכפלים דמדה טובה מרובה⁹⁸, ותוספתו של הקב"ה מרובה על העיקר⁹⁷, אבל לקתה בכפלים מהו כפל זה⁹⁸.

(1) פ"ב – מיוסד על ד"ה שופטים תער"ב (המשך תער"ב ח"א ע' צד ואילך)*. רובו של פ"ג – מיוסד על ד"ה ושבתה תרס"ב (ספר המאמרים תרס"ב ע' ש ואילך)**. ספ"ג ופ"ד – מיוסד על ד"ה שופטים הנ"ל. פ"ה"ח – מיוסד על ד"ה אז ישיר העת"ר (המשך תער"ב ח"ב ע' תתמו ואילך)***. התחלת וסיום המאמר מיוסד על ריש וסוף ד"ה נחמו תער"ב (המשך תער"ב ח"א ע' עז ואילך). ע' פד ואילך).

- (חלק מ)חלוקת הפרקים וסימני הפרקים – ע"י המו"ל.
- (2) ישע"י מ, א.ב.
- (3) שם נד, ה.
- (4) ויקרא א, א (בדילוג).
- (5) איכ"ר פ"א, נו. ילקוט שמעוני איכה רמז תתריח.
- (6) ראה יומא ע, א.
- (7) ראה ב"ר פס"א, ד.
- (8) ראה גם רד"ה נחמו בספר המאמרים תרכ"ו ע' קצה.

* עוד מאמרים שמיוסדים על ד"ה שופטים הנ"ל: ד"ה יו"ט של ר"ה תרפ"ג פ"א (ספר המאמרים תרפ"ג ע' פב ואילך). ד"ה תקנו תש"ז פ"א (ספר המאמרים תש"ז ע' 125 ואילך). ** עוד מאמרים שמיוסדים על ד"ה ושבתה הנ"ל: ד"ה ממושבותיכם תרפ"ג. ד"ה כי ישירים דרכי ה' תרפ"ד. ד"ה הבונה בשמים תרפ"ה. ד"ה אני חזונה תר"ץ. תרצ"ב (ספר המאמרים תרצ"ב ע' קעו ואילך). *** חלק מ"ה אז ישיר הנ"ל הוא כנראה ד"ה וביאור הדברים תר"ץ (ספר המאמרים תר"ץ ע' רצג ואילך) עם הוספות וכיו. עוד מאמר שמיוסד על ד"ה אז ישיר הנ"ל: ד"ה זה יתנו תשט"ז (תורת מנחם התועודיות תשט"ו ח"א ע' 267 ואילך).

(94) אבות פ"ה מ"ד.

(95) ראה זח"א רי, א. ח"ג כ, ב. עה, רע"א.

(96) ראה רמ"ז לוח"ג עה, א.

(97) ראה פרדס שער כג (שער ערכי הכינויים) פ"א ערך אוי. ספר המאמרים תרכ"ו ע' קח. תרכ"ט ע' רצה. מכתב כ"א אדר, תשט"ז (אגרות קודש ח"ב ע' שס).

(98) בראשית א, א.

(99) כ"ה בכתי"ק. ואוצ"ל (כבסד"ה נחמו תער"ב שבערה 1): או"מ.

(100) בסד"ה נחמו הנ"ל מצייין כאן: וכמ"ש בלקו"ת בהביאור הב' דודעת [ויאתחנן ז, ג].

[ב] וּלְהַבִּינֵי כִּי יִלְהַקֵּת בְּבִיאור עֵינַי וּפִירֵשׁ תִּיבַת אוֹא"ס, דֵּהֲנָה יָדוּעַ דָּאוֹר אֵין סוּף אֵין הַכוּוּנָה אוֹר שֶׁל הָא"ס, כִּי אֵין אוֹר שֶׁהוּא בְּבַחֵי א"ס, דָּאֵם נֶאמַר אֲשֶׁר פִּירֵשׁ אוֹא"ס הוּא אוֹר שֶׁל א"ס אִזְּזֵי יֵהִי נוֹשֵׂא הַכוּוּנָה בְּכִינּוּי אֵין סוּף עַל הָעֲצֻמוֹת, וְהֵנָּה מִלְבַּד זֶה שֶׁהָעֲצֻמוֹת הוּא נֶעֱלָה נִשְׁגַּב וּמְרוֹמֵם מִכֵּל תּוֹאֵר אִיזָה שִׁיחַ, הֵנָּה עוֹד זֹאת גַּם בְּתוֹאֵר וְכִינּוּי הַמַּעֲלָה וְהַבְּחִינָה אֵין לְתַאֵר אֵת הָעֲצֻמוֹת אֲךָ וְרַק בְּתוֹאֵר א"ס כִּי אֵין בְּתוֹאֵר מַעֲלַת אֵין לּוֹ תַחֲלָה, דְּבַחֲלִיקֵי מַעֲלוֹת וּמְדִרִיגוֹת (כְּלוּמַר בְּסֹדֵר הַמַּעֲלוֹת וְהַבְּחִינּוֹת) יֵהִי מַעֲלַת אֵין לּוֹ תַחֲלָה נֶעֱלִית יוֹתֵר מִכְּמוֹ אֵין לּוֹ סוּף, דָּאֵין סוּף הוּא תּוֹאֵר מוֹגְבֵל, מִשְׁא"כ אֵין לּוֹ תַחֲלָה, מַעֲלַתוֹ יוֹתֵר בְּשָׁנִים, הָא' מַה שֶּׁאֵין לּוֹ תַחֲלָה, וְהֵב' דְּמָה שֶּׁאֵין לּוֹ תַחֲלָה הֵרִי הוּא אֵין סוּף בְּדֶרֶךְ מַמְלִיא, וְאֵם כֵּן מַה שֶּׁהוּא אֵין סוּף (הֵבֵא בְּסִיבַת וּלְפִי שֶׁאֵין לּוֹ תַחֲלָה) הוּא לְמַעֲלָה יוֹתֵר מִכְּמוֹ הַתּוֹאֵר אֵין סוּף, דְּמָה שֶּׁאֵין לּוֹ סוּף הוּא תּוֹאֵר מוֹגְבֵל, וְהוּא שֶׁאֵין לּוֹ סוּף, מִשְׁא"כ מַה שֶּׁהוּא אֵין סוּף לְפִי שֶׁאֵין לּוֹ תַחֲלָה, הֵנָּה אִזְּזֵי גַם הַתּוֹאֵר אֵין סוּף הוּא אֵינוֹ תּוֹאֵר מוֹגְבֵל, לְפִי שֶׁהוּא בֵּא בְּדֶרֶךְ מַמְלִיא, וְעֲצֻמוֹתוֹ וּמַהוּתוֹ יִתְבַרֵךְ שֶׁמִּצִּיאָתוֹ מַעֲצֻמוֹתוֹ הוּא שֶׁאֵין לּוֹ תַחֲלָה, הֵנָּה הוּא אֵין סוּף בְּדֶרֶךְ מַמְלִיא. דֵּהֲנָה עֲצֵם עֵינַי מַעֲלַת תּוֹאֵר אֵין סוּף אֵינוֹ מַחֲיִיב שִׁיחַ בְּדַבַּר שֶׁאֵין לּוֹ תַחֲלָה, דִּיכּוֹל לְהִיּוֹת שִׁיחַ לּוֹ תַחֲלָה וּבְכֵל זֶה יֵהִי בְּבַחֵי אֵין סוּף, וְהוּא בְּשָׁנֵי הַפְּנִימִים, הָא' בְּגִילּוּי מִן הָעֲצֵם, דְּגִילּוּי מִן הָעֲצֵם הֵרִי הוּא כְּמוֹ הָעֲצֵם, דְּכִשֵּׁם שֶׁהָעֲצֵם אֵין לּוֹ תַחֲלָה, כִּךָּ גִילּוּי מִן הָעֲצֵם, הוּא כְּמוֹ הָעֲצֵם שֶׁאֵין לּוֹ תַחֲלָה, וּמ"מ הֵרִי יֵשׁ לּוֹ תַחֲלָה וְהוּא הָעֲצֵם, וְהֵב' הוּא בְּדַבַּר שֶׁאֵינוֹ בְּבַחֵי גִילּוּי מִן הָעֲצֵם, וּמ"מ הוּא בְּבַחֵי א"ס בְּרִצּוֹן הַבוֹרָא, דְּכֹאֲשֶׁר רִצּוֹן הַבוֹרָא שִׁיחַ בְּבַחֵי אֵין סוּף, הוּא כֵּן גַּם כְּשִׁישׁ לּוֹ תַחֲלָה, וְכֹמֵאֵמֶר הַרְמ"ע מַפְאֵנוּ⁸⁰ כֵּל קְדָמוֹן נִצְחִי, וְלֹא כֵּל נִצְחִי קְדָמוֹן, שְׂרֵבִים מִן הַנִּמְצָאִים יֵהִיוּ נִצְחִיִּים בְּרִצּוֹן הַבוֹרָא, וְאֵין שׁוּם אֶחָד מֵהֶם קְדָמוֹן, שֶׁהַכוּוּנָה בּוֹ, דְּכֵל קְדָמוֹן וְהֵינּוּ שֶׁאֵין לּוֹ תַחֲלָה הוּא נִצְחִי דָּאֵין לּוֹ תַחֲלָה וְסוּף בְּדֶרֶךְ מַמְלִיא אֲבֵל לֹא כֵּל שֶׁהוּא נִצְחִי, וְהֵינּוּ דְּמִי שֶׁהוּא בְּמַעֲלַת אֵין סוּף, יֵהִי מוֹכְרַח וּמַחֲוִיב שִׁיחַ קְדָמוֹן, וְהֵינּוּ שִׁיחַ דּוֹקָא כּוֹזָה שֶׁאֵין לּוֹ תַחֲלָה, וְיִכּוֹל לְהִיּוֹת שִׁיחַ לּוֹ תַחֲלָה, וּמ"מ יֵהִי בְּמַדְרֵי אֵין סוּף בְּרִצּוֹן הַבוֹרָא יֵת' וְכֹמוֹ צִבָּא מַעֲלָה שֶׁהִי קִימִין בְּאִישׁ וְצִבָּא מְטָה שֶׁהִי קִימִין בְּמִינֵי, וְהַמּוֹבֵן הוּא דְּלוּלֵי חֲטָא עַה"ד הִיוּ גַם צִבָּא מְטָה קִימִין בְּאִישׁ כְּמוֹ קִיּוּם צִבָּא מַעֲלָה, וְרַק ע"י חֲטָא הוּא שֶׁצִּבָּא מְטָה קִיּוּם הוּא רַק כְּמִין וְלֹא בְּאִישׁ, וּמ"ש⁸¹ וְעַתָּה פִּן יִשְׁלַח יָדוֹ וְלִקַּח גַּם מַעַה"ח וְאֲכַל וְחִי לְעוֹלָם, דְּזֵהוּ אַחַר חֲטָא אֲדַה"ר בְּעַה"ד, דְּגַם אִזְּזֵי אֵם שֶׁלַח יָדוֹ וְלִקַּח מַעַה"ח הִי חֵי לְעוֹלָם, אֲמַנָּם לְהִיּוֹת שְׁעֵי חֲטָא עַה"ד נֶעֱשֶׂה תַעְרוּבַת טוֹב בְּרַע וְרַע בְּטוֹב⁸², לְכֵן לֹא רִצָּה הַקַּב"ה שִׁיחַ הָאָדָם לְעוֹלָם.

9) ראה לקו"ת פקודי ז, ב. המשך תרס"ו ע' קסה. ס"ע קעב ואילך. ובכ"מ.

10) שער ד פ"ג.

11) ראה במקומות שצויינו בהערה 36.

12) בראשית ג, כב.

13) ראה תו"א בראשית ה, ג ואילך. תו"ח שם ל, ב ואילך. ספר המאמרים עז"ת ע' פט ואילך. מאמרי

אדמו"ר האמצעי בהר ע' תדש ואילך.

דינן מתערין בסופא משא"כ בחכ', והוא לפי דבכח' הכלי הוא ג"כ אור, וכן מוחין ומדות, הנה המוחין הם בחי' רחמים, דבמוחין, שהעיקר הוא מוחין דגדלות ועיקרו התרחבות הכלים, להבין כל השכלה בכמה אופנים שונים, והתרחבו' הכלי הוא בחי' חסד, משא"כ במדות שהוא ז"א, זעיר אנפין שם עיקר ההתחלקות דחו"ג, ורק שאינו דומה למעלה באדה"ע לכמו שהוא למטה באדם, דלמטה הרי באדם כשהוא במדה אחת וכמו במדת החסד הרי אינו במדת הגבו' (כ"א בהתכללו' מצד השלימות דאדם) וכן כאשר הוא בגבו' אינו בחסד, ולמעלה באדה"ע הנה כל המדות מאירים בגילוי, ואינו מוכרח שיהי' במדה זו או זו, אלא שניהם כאחד, וכאמרז"ל⁸⁴ קוב"ה מצלי, מאי מצלי יה"ר שיכבשו רחמי את כעסי, וכת"י⁸⁵ וינחם ד' על הרעה אשר כו', שהוא היפך מדה"ד למדה"ר להיות דלאו מכל אינון מדות איהו כלל⁸⁶, וגבורה היא חסד, וכמו עד"מ (וכמו שמבואר בספרי') שאם ח"ו מגיע לאדם משפט קשה ועונש בגוף ח"ו, ומקבל תמורתו עונש קל בממון או פחד בלבד, ויוצא בזה כו', הרי שהגבו' עצמה היא חסד, או שהגבו' היא תגבורת החסדים וכמ"ש⁸⁷ השולח אמרתו ארץ עד מהרה ירוץ דברו, דבכדי שיגיע אמרתו ארץ, שהוא ההשפעה והגילוי למטה הוא ע"י הגבורה, שזהו עצמו תגבורת החסדים⁸⁸, וכ"ו הוא ע"י הכלי להיות הכלי דבוק ונגרר בהאור עד שהאור מאיר לפי אופן הכלי, ומעשה בנ"א מגיע בכלים דע"ס העליונים, לפי שע"י חומר וצורה דזהו התלבשות נה"א בנה"ב, ועובד עבודתו הנה עי"ז גורם שיהי' ביטול הכלים אל האורות ואז נמשך האור לפי אופן וטבע מזיגת הכלי וזהו איהו וחיוהי חד איהו וגרמוהי חד, שע"י גרמוהי שהם הכלים שמתאחדים בהאורות הנה עי"ז נעשה יחוד האורות בעצמות או"ס להיות ע"י העלאה זו המשכת העצמות בגילוי למטה דזהו"ע הגאולה.

וְזֵהוּ נחמו כו' דנבואה הוא גילוי נו"ה דאצי"י⁸⁹, וישע"י שנבואתו בנו"ה דברי"א⁹⁰ היינו התלבשו' האצי' בבריאה וכן יחזקאל ההתלבשות ביצי"י⁹¹ ונבואת משה הוא גילוי האצי' ממש⁹², אמנם בבהמק"ד האיר האו"ס שלמעלה מאצי' וכידוע⁹³ בענין ג' דיורים שבביהמק"ד, ובהיכל קדה"ק גילוי העצמות, וכללות הגילוי

84) ברכות ז, רע"א.

85) תשא לב, יד.

86) תקו"ז בהקדמה (יו, ב).

87) תהלים קמז, טו. וראה פירוש המלות פכ"ו ואילך.

88) ראה גם סידור עם דא"ח רמז, א"ב.

89) ראה זח"ג לה, א. תקו"ז בהקדמה (ב, א). פרדס שער ו (שער סדר עמידתו) פ"ו. שער כ (שער השמות)

פי"ב. שער כג (שער ערכי הכינויים) פ"א. שער היחודים פ"א. שער רוח הקודש דרוש א.

90) ראה לקוטי הש"ס להאריז"ל יבמות (ד"ה מנשה). לקוטי תורה להאריז"ל ישע"י ו, א.

91) ראה תקו"ז בהקדמה (ד, א). עץ חיים שער מט (שער קליפת נוגה) פ"ב. שערי קדושה להרח"ו ח"ג

שער ו.

92) ראה שערי קדושה להרח"ו שם – הובא בתו"א בא ס, ב; לקו"ת שה"ש כח, ג. וראה לקו"ש ח"ו ע'

251 ואילך.

93) ראה אוה"ת ויקהל ע' בקצה. ספר המאמרים תרס"ג ח"א ע' נא. ח"ב ע' כה. ועוד.

בהתפעלות, וכן את הטוב יקרו בו זרוע⁷⁴, כלומר גם במדרי' שלא הגיע אליהם עדיין בעבודתו (ובנקל לו יותר לטעות בעצמו מכמו הנ"ל), דכ"ז הוא לפי דכפי אופן חומר הנה"ט כן הוא התגלות אור הנה"א, דלהיות גלוי האור הוא כפי אופן הכלי, ועי"ז מזדכך חומר הנה"ט, שע"ז שיעובד כפי אופן טבע הנה"ב שלו, הנה עי"ז מזדכך עצם חומר הנה"ב בדוגמת החומר שהוא עצמו סיבה לאופן גילוי הצורה כנ"ל אמנם ע"י גילוי הצורה כפי אופן החומר מזדכך החומר להיות כלי פנימית אל צורת הצורה.

[ח] **והדוגמא** מכ"ז יובן למעלה באו"כ דאדה"ע, שהם הע"ס, דהכלי הנה עם היות דרחוק ערכה מהאור, ומ"מ הנה הכלי סובל את האור, וכפי אופן טבע מזיגת והרכבת הכלי הוא התגלות האור, והאור הוא ג"כ כפי אופן הכלי, דזהו פעולת שם מ"ה העושה ביטול האורות והכלים⁷⁵, דעושה ביטול בהאור שיהי' כפי אופן הכלי, והיינו שיהי' ההמשכה מאין ליש, דאור מצד עצם מהותו הוא בחי' אין, והכלי הוא יש, פועל בהאור שיאיר בהכלי ולפי אופן הכלי, וכן פועל ביטול הכלי אל האור, והוא ההעלאה מיש לאין, דהכלי היא בחי' יש, וידבק ויתאחד בהאור, עד שכל התגלות האור הוא כפי טבע מזיגת הכלי ונק' חכמה מוחא בינה ליבא⁷⁶, ובע"ח אי' מוחין דאבא מוחין דאימא, שהספירות נקראי' ע"ש הכלים, והגם שהם ספירות והעיקר הוא האור ולא הכלי, אמנם מפני דביקת וביטול הכלי אל האור עד שגילוי האור הוא לפי אופן הכלי, דכל התגלות ומציאות החו"ב וכן פרטי החו"ג שבשכל, וכמו"כ אור החסד והגבורה שבאדם העליון הכל הוא כפי אופן הכלים דוקא, דבאמת זהו אחד מהענינים דיש הפרש באופני גילוי או"ס ב"ה כמו שהוא באצי' לכמו שהוא למע' מאצי', דלמעלה מאצי' שאין שם מציאות הכלים, הרי האוא"ס מאיר שם בגילוי, משא"כ באצי' דהכלי הם במציאו' אינו מאיר האוא"ס בגילוי ממש כ"א הארה, והארה זו ג"כ באה בבחי' מציאות, וזהו הטעם מה שלמעלה מהאצי' הוא התגבורת החסדים על הגבורות, וכמו רב חסד⁷⁷ שמתגבר על הגבו⁷⁸, ולית שמאלא בהאי עתיקא⁷⁹, דבאצי' הוא בחי' חו"ג או"כ, ולמעלה מאצי' הנה לית שמאלא דכולא חסד וזהו דכתיב⁸⁰ ראו עתה כי אני אני הוא, ואי' לית שותפא עמי⁸¹, והוא לפי דלית שמאלא בהאי כו', וכן באצי' הנה בחכ"כ⁸² הוא בחי' חסד, ובינה הוא בחי' גבו' וכמאמר⁸³ דמינה

(74) ע"פ עדיית פ"ח מ"ז.

(75) בהמשך תער"ב ח"ב הנ"ל הערה 1, שענין זה נתבאר „לעיל מפ' רס"ג ואילך" [המשך תער"ב ח"ב א' ע' תקלג ואילך].

(76) תקו"ז בהקדמה (ז, א).

(77) תשא לד, ו.

(78) ראה תו"ח נח קו, ב. קח, א.

(79) זח"ג (אד"ר) קכט, א. ועד"ז שם רפט, א.

(80) האזינו לב, לט.

(81) זח"א כב, ב.

(82) כ"ה בכת"ק. ואוצ' (כבהמשך תער"ב ח"ב שבהערה 1): החכ.

(83) ראה הור ח"א קנא, א. ח"ג י, סע"ב ואילך. סה, א. עץ חיים שער יג (שער א"א) פ"ח. שער יד (שער

אר"א) פ"ב.

[ג] **דהנה** ע"י חטא עה"ד נעשה התערובת בכל חלקי הדצח"ם, וכמו העפר הנה לבד זאת דישנם ארץ מגדלת¹⁴, הנה בעצם העפר ישנו שמצמיח ועושה פרי, וישנו העפר, כמו עפר המדבר שאין בו שום צמיחה¹⁵, ואי אפשר לבנות עליו שום בנין, וכן באבנים ישנם אבנים טובים ומאירים, וישנם אבנים פשוטים ובהם אבני נגף¹⁶, ובצומח הרי ישנם פירות ותבואות שהם מאכלי אדם, וסמי מרפא, וישנם צמחים המזיקים שהם ארס ממש שזהו רע, וכן בחיות ובהמות הרי ישנם שהם מביאים תועלת בהישוב, וישנם חיות המדבר והיער שהם טורפים ודורסים ומזיקים לבנ"א שזהו רע, אשר כמו"כ הוא גם במין המדבר דישנם אנשים שהם טובים נכוחים וישרים, אוהבים את חבריהם, ושמח בשמחת אוהבו ובטובת אנשים יהיו מי שיהיו, ומשתתף בצרתם ח"ו ויצר לו מאד מזה, וגם בבילתי מכירו, כאשר רואה איזה יסורים ועגמ"נ פועל עליו רושם גדול, ואוהב את הבריות ומקרבתן, מפ[נ]י עצם טיב עדינות לבבו, וגם אם איש מי שיהי' מעליבו בדרכים הוא מוצא טעם לזה, כי להיות האיש ההוא בעל יסורים וצער לכן אינו יכול לשלוט ברוחו ונדמה לו כי בגללו הגיע לו איזה צער או שנדמה לו שהוא גרם את זאת, ולפעמים הוא רואה חוב לנפשו במה שלא חטא ואשם כלל, והוא רק באשר לבבו טוב ביותר ה"ה מוצא הכל בעצמו, ובחבירו רואה כל טוב, והלא טוב הוא מוצא על זה כמה וכמה הצטדקות בסיבת רעים בלתי טובים כ"כ או שהעניות ח"ו העבירו וכדומה מטעמי הזכות, וישנם אנשים כאלו שטבעם רע ביותר¹⁷, והם שונאי הבריות בכלל, ואוהבים לשפוך דמי אנשים כחיות רעות וטורפות ממש, ובכל דבר קל ישפכו בוז וקלון בכל דברי חרפות וביטויים קשים על חבריהם, אשר באמת נמשלו כבהמות נדמו¹⁸, ואין מעצור לרוחם הרעה, ומבלי התחשב עם האנושיות כלל דוברים כל עול ורע, וזה כל מעיינם כל הימים להלוך רכיל ולעקוב את אחיהם, למצא תחבולות איך לבזות את מי שאינו מוצא חן בעיניהם, ועל כל דבר יריבו, ומעמידים על עצמם, ותבעים גם עלבונם המדומה, להיות רוחם רמה עליהם וזה כסל למו בחשבם במעלת מהות עצמם, וכל מעלה רואים בעצמם, ולעומתו כל חסרון מוצאים בזולתם, ואם אמר יאמרו להם לתקן איזה מגרעת ימצאו כמה מיני הצטדקות להראות צדקתם ורשעת זולתם, ובפנימיו לבבם ענג יתענגו בצרת חבירה ח"ו, והוא מצד עצם רוע לבבם והשחתת מדותיהם. אמנם באמת הנה אין זה עדיין תערובת טו"ר, דהטוב הוא לעצמו והרע לעצמו, וחיות הטורפות והדורסות וכן האנשים הרעים בעלי מדות מושחתות הם רע, ובהמות וחיות הטובות וכמו"כ אנשים הטובים ה"ה טוב, דרע הוא ג"כ בריאה, רק שהי' מעמדו למטה מהעולם, אמנם ע"י חטא עה"ד נעשה תערובת הטוב בהרע והרע בהטוב, באופן שאין טוב בלא רע ורע בלי טוב, וכמו שאנו רואים בחושי בנ"א, דישנם אנשים כאלו

(14) ראה ספר המאמרים תרצ"ב שם (ע' קעו).

(15) ראה חולין פת, ב.

(16) ראה גם ספר המאמרים תרצ"ב ס"ע כ ואילך.

(17) ראה גם ספר המאמרים תרפ"ט ע' 27 ואילך. ע' 92 ואילך. וש"נ.

(18) ע"פ תהלים מט, יג; כא.

אשר בחיצוניותם הם לא טוב, וכמעט בעלי מדות רעות שהוא קמצן וכלי, מרחיק את זולתו, וגם על אוהבו הקרוב לא ישים לבו לקרבו, ולפעמים עוד ירחיקו בריחוק שמכביד עליו עולו ביותר, ובפנימיות לבבו הוא טוב ואוהב את הבריות, רק נדמה לו אשר זה אינו ראוי לקירוב, ועוד יותר אשר לפעמים יחשוב כי בזה שירחיקוהו ויכביד עליו עולו, ויראה לו פנים זועפות, הנה בזה עוד יתקן אותו, ואשר אז יטיב דרכיו, אמנם אם ה' מתנהג כאשר עם לבבו, הנה אז אדרבא לבבו ירכש לו אהבה והעניק יעניק לו מטובו, ואך לעולם אינו מוצא חן והכשר לפניו, וסיבת דבר זה דוולתו לעולם אינו מוכשר לקירוב הוא מפני רוע לבבו והשחתת מדותיו, ובכ"ז הנה רעה זו (דיא שלעכטקאייט) היא חיצונית, ונראה במוחש אשר בפנימיות לבבו הוא טוב, והראי' דבעת מן העתים כאשר מתעורר רוח ממרום לגלות את פנימיות לבבו, אשר זה יבוא בשני דרכים, ברצות ד' דרכי איש¹⁹ והמצא לו זכות, אז כאשר יוטב לבבו באיזה גדולה וכבוד, או שמחה גדולה כשמחת חתונת בנו יחידו והצלתו, הנה מזיו הנועם הזה ישבר סגור לבבו²⁰. ויתגלה הפנימיות שבו, ואז הנה כל אדם באשר הוא אדם ימצא חן בעיניו, הכשר וראוי לקרבו, הן בדיבור והן בהשפעה מרובה בשכל או בענינים גשמיים, ומי אשר לא זכה שתהי' ההנהגה (מלמעלה) עמו באופן כזה, וכת²¹ כי לא ידח ממנו נדח, והרבה שלוחים למקום²² עושי רצונו ית' לפשט העקמומיות שבלבות בני אדם, ולהיטיב דרכיהם ע"י סבות מסכות שנות²³, ובהיצר לו במאד וכמאמר²⁴ יהודי צריכא לחרובא עבדי תשובה, ונמשלו ישראל לזית²⁵, מה זית זה אתה כותשו ומוציא שמנו אף ישראל חלילה כך, שע"י כתישה ואיזה ביטוש ח"ו ר"ל, הנה אז ישבר לבבו לרסיסים ממש, ויצעק אל ה' בצר לו²⁶, ובכה יבכה במר נפשו²⁷, וחנן יתחנן לאל אלקי הרוח והבשר אשר יהי' בעזרו, ונכנע לבבו הערל, ופתח יפתח ד' סגור לבבו²⁸, ונותן צדקה וחונן דל²⁸, כאיש נדיב לב ממש, אשר זהו הוראה גמורה כי פנימיות לבבו טובה היא, ורק רעה בחיצוניות כי רשע מכתיר את הצדיק²⁹, והטוב נמצא מעורב וכלול בהרע. ולפעמים הננו רואים בחושי בני אדם דישנו כזה אשר בחיצוניותו הוא טוב ואוהב את הבריות ומקרבן ביותר, מתחבר עם כל אדם להיטיב לו בכל אשר יוכל, ונכנס כאוהב בכל עניניו, מדבר על לבו בעת דחקו לנחמו אשר לא יצטער ומקיל מעליו בדיבוריו את כבד משאו, וכאשר הוטב

(19) ע"פ משלי טז, ז.

(20) ע"פ הושע יג, ח.

(21) ע"פ שמואל"ב יד, יד. וראה תניא ספ"ט. הל' ת"ת לאדה"ז פ"ד ס"ג.

(22) פרש"י בשלח טז, לב.

(23) כ"ה בכת"ק. ואוצ"ל: שונות.

(24) ויק"ר פל"ה, ו.

(25) מנחות נג, ב.

(26) ע"פ תהלים קו, ו; כח.

(27) ראה דרך חיים ע' 10. ספר המאמרים תרפ"ט ע' 226.

(28) ע"פ משלי יט, יז.

(29) חבקוק א, ד.

דלכאו' א"מ כלל, היצה"ר שהוא מלאך רע⁶⁷, איך הוא יבוא לאהבה את ד'. אך זהו עבודת הנה"א, אשר לא לבד שהנה"ב יזדכך אלא עוד זאת יבוא באהבה לד', והדרך המביא לזה הוא העבודה בהתבוננות, דכת⁶⁸ ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע, דטוב הוא אלקות שהוא חיים, ואומר ע"ז ראה כלומר⁶⁹, התבונן אשר בכל דבר ודבר הנמצא בעולם יש בו חיים ומות שהוא טוב ורע, ובחירתך תהי' בטוב שהוא חיים, דהנה בכל דבר ודבר שנברא ונמצא בעולם יש בו גשמיות ורוחניות שהוא החומר והצורה, שהחומר הוא הכלי אל הצורה שהוא האור, והגשמיות הוא מות שאין לו קיום מצ"ע, להיותו היה ונפסד, דהפסידתו אינו זה שנפסד במשך הזמן, כ"א אשר בשעת קיומו ממש הוא נפסד ואין בו ממש כלל, והעיקר הוא החיות שבו שהוא הטוב והצורה והיינו הרוחניות המח' הדבר ההוא, וכאשר ישים האדם לבו הנה יראה כי העיקר הוא החיות בכל דבר ולכן הננו רואי' במוחש שהגשמיות טפל ובטל אל הרוחניות שבו, וכמו בהאדם הרי הגוף נגרר אחר הנפש ובטל אליו, וכן הוא בכל דבר גשמי, הנה כאשר יאריך ההתבוננות בזה ויעמיק דעתו הנה אז יוכל לפעול גם על הנה"ב להכיר ולידע כי העיקר הוא האלקות, ויבוא באהבה לאהוב את הטוב דאלקות. אמנם אופן העבודה, והיינו התגלות אור הנה"א הוא כפי מזג טבע חומר הנה"ב, דכאשר מזיגת חומר הנה"ט בחסדים אז עיקר העבודה היא בהתיישבות, במנוחה ובהגברת השכל על המדות בכל דבר וענין, והאהבה הבאה בזה היא אהבה כמים, וכן בתיקון כל דבר שבחלקו בנפשו ובעולם, דזהו ענין האדם ומעשהו בעולם לתקן דבר, וכמ"ש⁷⁰ אשר ברא אלקים לעשות, שפירושו לתקן⁷¹, וכאמרז"ל⁷² דכל מה שנברא בעולם צריך תיקון, והו"ע הביוררים, הנה מי שמזיגתו בחסד⁷³ הנה התיקונים שלו הוא ג"כ בדרך בירור וקירוב, וכמו עד"מ מי שאבד לו מרגליות בחול, הנה מביא כמה נפות ומנפה את החול עד שמוציא את המרגליות, כמו"כ באופן העבודה דחסד הוא בדרך בירור ותיקון לאט לאט, לרחק את הפסולת ולצרף את הכל עד שמוציא את המדה טובה, ועבודתו הוא בגמ"ח הן בגופו והן בממונו, והתעסקותו הוא בסדר אשר יום ליום יחיה דעת⁷⁴ בקירובו לאלקות, משא"כ מי שטבע הנה"ב שלו בגבורות, הנה גם בהתגלות אור הנה"א הוא בהגבור' דוקא בהתלהבות והתלהטות, והאהבה באה כרשפי אש ההתפעלות, ואופן עבודתו הוא בדין ומשפט דוקא, ותיקון כל דבר הוא בדרך דחי', את הלא טוב ירחק

(67) ראה שבת קיט, ב. בבא בתרא טז, א.

(68) נצבים ל, טו.

(69) ראה תוי"א תשא פה, סע"ג ואילך. לקו"ת ואתחנן יא, ב. שם, ד. תצא לה, סע"ג ואילך. נצבים מו, ריש ע"ג. האיזנו עב, ב. המשך תעריב ח"א ע' רכג ואילך. ספר המאמרים עת"ר ע' יט ואילך. תרצ"ב ע' מח ואילך. וש"נ.

(70) בראשית ב, ג.

(71) ראה לקו"ת שלח לת, ב. ספר המאמרים תרצ"ז ע' 214. וש"נ.

(72) ראה בר' פ"א, ו ובפירוש (המיוחס לרש"י לבר' שם. וראה ספר המאמרים שם. וש"נ.

(73) ע"פ תהלים יט, ג.

הרתיחות שלו בעניני עולם, ויש שחומר הנה"ב שלו הוא מהגבורה, והוא בתוקף גדול עזות וחוצפא, וזה מעיינו כל הימים לאכול לשתות ולהתענג על עניני העולם, לחפש אחרי התענוגים ועדונים, ואין מעצור לרוחו כלל, ונשחת האנושית שבו, דאף גם בעת שרואה צרת חבירו ח"ו הנה לא ימנע אותו כלל מעניניו, ומשתדל לברוח מזה שלא יפול לבו בקרבו מזה, וירע לבבו מראיית דבר לא טוב, ובמילא לא יוכל כ"כ להנות מאשר יהנה, ומנחם א"ע או שחושב שכ"ז אין נוגע לו, ואותו לא יאונה כל רע, ובשרירות לבו יוכל ללכת, ויצליח בכל עניניו, והוא פרי השחתת מדותיו ודעותיו, לאמר אשר בשביל תענוגיו נברא העולם, וכ"ז הוא בתוקף וישות, וברמת רוח, לאמר אני ואפסי עוד⁶⁰, ומי ידמה לו, והוא יקר בעיני עצמו מאד, רם ומתנשא על הכל, ומבטל את כל אדם, כי מי הוא זה אשר יוכל לחיות כאשר יח' הוא ברוב פיזור והנאה בשביל עצמו, וכ"ז הוא בעצם מפני חומריות וגסות הנה"ב שהוא חומר עב ביותר, ובוה יש כמה מיני מדריגות חלוקים בטבעי הנה"ב, שבהם נשתנו איש מרעהו בפרטי פרטיות אופני חסרוני בני אדם, זה בכה וזה בכה, זה בעל מקנא, זה אוהב לשקר, וזה גס הרוח, בריבוי או במיעוט, איש איש כפי אשר הוא, והנה"א מתלבש בהנה"ב, אמנם אופן גילוי הנה"א שהוא אור, הוא כפי אופן מזיגת והרכבת חומר הנה"ט שהוא הכלי, דהנה כתי'⁶¹ חי ד' אלקי ישראל אשר עמדתי לפניו, דעמידה זו הוא ענין הביטול⁶², וזה מאמר אליהו הנביא על הנשמה קודם ירידתה להתלבש בגוף ונה"ב⁶³, שהיתה למעלה עומדת בתכלית הביטול לאוא"ס ב"ה, דהנשמה כמו שהיא למעלה אינה צריכה שום התבוננות על אהוי"ר כלל, לפי שהנשמה כמו שהיא למעלה ה"ה רואה אלקות במוחש, וירדה למטה בגוף ונה"ב, אשר בכדי להגיע לאיזה אהוי"ר צריכ' ע"ז יגיעה גדולה ועצומה, ואז ג"כ הוא רק מה שמשגי בהשגה שאינו מערך ומהות ענין הרא"י במוחש כלל, וא"כ למה היתה כזאת מלפניו ית' להוריד את הנשמה למטה, מאיגרא רמא⁶⁴ ונשאה כזו שהיא רא"י באלק' במוחש, לבירא עמיקתא⁶⁴ כזו בגוף ונפש הטבעי ובהמי ממש, אשר יכול להיות ח"ו נמשל כבהמות נדמ⁶⁵, דישנם אנשים שהם ח"ו גרועים מבהמה מפני השחתת מדותיהם בשנאת חנם, קנאה, ותחרות, ובכמה מיני שקרים, וגניבת דעת חבירו והדומה, אמנם זו היא צורך עלי, דע"י שהנשמה יורדת למטה, ומתלבשת בגוף ונה"ט, ועובד עבודתו להסביר להנה"ב את הטוב טעם דאלקות, ויושר דרכי התורה והמצוה, הנה בזה מתעלה הנה"א בעילוי נעלה יותר, מאשר ה' בתחלה מקודם ירידתו למטה. וזהו דכתי'⁶⁵ ואהבת את ד' אלקיך בכל לבבך, ואמרז"ל⁶⁶ בשני יצריך ביצ"ט ויצה"ר,

לו הוא עושה עצמו כאלו נוטל חלק בטובתו, וח"ו כאשר יצר לו, מראה לו כאלו משתתף בצער, ומבטיח לו להוטיבו יותר מאשר יוכל, ובחיצוניותו כולו אומר הדר בדיבורו ושיחו ובפנימיותו הוא שקר וכזב מוחלט, אין נוגע לו זולתו כלל ואינו חושב אודותו, ובהשואה גמורה אצלו טובתו והפכו ח"ו, איננו שמח בטובתו ואיננו מצטער ברעתו ח"ו, כי כל זה הוא רק למראה פנים, וענין דלגרמי' עביד, באיזה פני' הן פני' גשמית ממש, או פני' של כבוד ותהלה והדומה, ואין בזה ממש, וכמו שנראה במוחש באדם שאין תוכו כבד³⁰, וכן כל אדם היודע ובוחר את עצמו ימצא בעצמו מכעין זה, איש איש כאשר הוא מזיגת והרכבת מדותיו, מצא ימצא מחסרוני בני"א אלו, שאין תוכו כבד, דבחיצוניותו הוא כאדם לכל דבר, ובתוכו הוא כחי ממש, אשר לא ירגיש את זולתו כלל ועיקר, ואדרכא עוד יותר גרוע מהחי, וזה רק במי שיש לו קצת שכל יוכל להסתיר את הדבר, שנדמה לו אשר אינו ניכר, אבל האמת אינו כן דהכל ניכר ונגלה ממש, והרא"י דכל דיבורי³¹ הן רגש שמחתו בטובת זולתו והן רגש צערו כאחד ידברם ויגלה אותם בדיבורו, אשר אז הנה החיצוניות היא טוב ממש, דאין לך מדה טובה יותר גדולה מזו לנחם את הנשברי לב, שהם אומללים ממש, וכל המעודד רוחם מעלתו נעלית ביותר, ועם זה הנה הוא בתכלית הרע להיותו שקרן וכזבן כזה, אשר בשביל איזה פני' הקל יקל בדמי זולתו (לדבר בזה אשר נוגע לזולתו מאד כו') וגונב דעתו ולבו, אשר אין זה אלא מעשה רשע ונבלה מאיש רע ומושחתת³², וזהו שהרע נמצא כלול ומעורב בהטוב, ותערובת זו נעשית בסיבת חטא אדה"ר בעה"ד ולזאת לא רצה הקב"ה שיחי' האדם לעולם שלא יהי' קיום להרע ח"ו ושיוכל להתברר, אבל לולי זאת היו צבא מטה קיימין באיש כצבא מעלה.

[ד] והנה אופן הקיום דצבא מעלה שהן קיימין באיש, הנה קיומן הוא כקיום דבר נצחי, דהנה ידוע דיש הפרש גדול בין קיום דבר הנצחי לקיום דבר הנפסד, דדבר הנפסד הנה גם בשעת קיומו הוא נפסד, כלומר שההפסדות בו היא תמיד וכמאמר הבחיי³³ בפירוש הפסוק³⁴ ויום המות מיום הולדו, דהתינוק משעה שנולד מתחיל להתייבש, דיובש זה, זהו ההפסדות שבו, והדבר הנצחי הרי אין בו הפסדות כלל, ואשר כן הוא קיום צבא מעלה, דבשעת קיומן אין בהם שום הפסדות

(30) לשון חז"ל – ברכות כח, א. ועוד.

(31) כ"ה בכת"ק. ואוצ"ל: דיבוריו.

(32) כ"ה בכת"ק. ואוצ"ל: ומושחת.

(33) „אולי הכוונה למש"כ [הבחיי] בפי' עה"ת בראשית א, כח" (ספר המאמרים תשי"א ע' 142). וראה ספר המאמרים תרכ"ז ע' תעט. תרל"ג ח"ב ע' תקמט. המשך מים רבים תרל"ו פל"ג. המשך תער"ב ח"ב ע' א'קמג. ספר המאמרים תרס"ט ע' קיא. תרפ"ו ע' סא. תרצ"ב ע' נ. ועוד.

(34) קהלת ז, א (בבחי' שבהערה הקודמת לא הובא הפסוק דקהלת. וראה מדרש שמואל לאבות פ"ג מ"א: „בכל שעה ובכל רגע האדם הולך לבית עולמו ומתקרב אל המיתה כי יום המות מיום הולדו שמוים שנולד הוא מתקרב והולך אל המיתה“).

(60) ישע"י מז, ה; י.

(61) מלכים"א יז, א. וראה במקומות שצויינו בהערה 63.

(62) ראה תו"א וישב כט, ב.

(63) ראה חז"א סח, ב. ועייג"כ חז"א רלג, ב. וראה בארוכה לקוטי שיחות חכ"ה ע' 147 הערה 53.

(64) ע"פ לשון חז"ל – תגיגה ה, ב.

(65) ואתחנן ו, ה.

(66) משנה ברכות נד, א. ספרי ופרש"י עה"פ.

וחולשה כלל, וכמ"ש³⁵ אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ואי' בירושלמי³⁶ שהם חזקים כיום הבראם, דמיום הראשון שנתלו המאורות עד היום הזה השמש והירח וכל כוכבי לכת הרי הם בתקפם וגבורתם כמאז כן עתה, דכ"ז הוא ברצון הבורא ית', דצבא מעלה הרי הם הווים ונבראים, ומי שנברא הרי הפסידו מוכרח מצ"ע, וקיומם הוא רק ברצון הבורא ית', ומה שאמרו ז"ל³⁷ שית אלפי שני דהוה עלמא וחד חרוב דקאי על כללות העולמות וסדר ההשתל' וכמ"ש³⁸ כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה, הרי שהעולמות יופסדו, הנה זהו כאשר יהי' רצון הבורא שיופסדו, הרי יופסדו, אבל כ"ז שרצון הבורא ית' שיהיו קיימין ה"ה קיימים, וקיומם הוא בלי הפסידות כלל כמו קיום הדבר נצחי שאין בו הפסידות. ואם כן הרי אנו רואין במוחש דגם אשר יש לו תחלה, שהם נבראים והווים ומ"מ אין להם סוף ברצון הבורא ית', אבל מה שאין לו תחלה הרי מה שהוא אין סוף ואין תכלה הוא בדרך ממילא כנ"ל (וכנ"ל דמעלת מדר' האין סוף ואין תכלה יש מעלה בהסיבה לפי שהוא אין לו תחלה כו') ואם ה' הכוונה בפירש תיבת אור אין סוף, אור של אין סוף, ויהי' הכוונה אין סוף על העצמות הנה בתוארי המעלה ה' לו לאמר אין לו תחלה, ועוד זאת, דלא יתכן לומר על העצמות תואר מעלת האין סוף, דאין סוף פירושו מה שאין סוף להתפשטותו, ועל העצמות הרי לא יתכן לומר התפשטות, דכל עצמי בלתי מתפשט, אלא הפירוש אור אין סוף הכוונה על האור, דאור הנה מעלתו הוא שאין לו סוף, דעל אור אי אפשר לומר אין לו תחלה, דהרי יש לו תחלה והוא העצמי, ורק שאין לו סוף להיותו גילוי מן העצם, וגילוי מן העצם ה"ה כמו העצם וכשם שהעצם הרי אין לו סוף לכן גם הגילוי ממנו שהוא האור הוא ג"כ בבחי' אין סוף, ועוד זאת דאור הוא הארה, וכל הארה ענינה התפשטות ולכן יתכן לומר על אור תואר אין סוף דאין סוף להתפשטותו, שהוא מתפשט בהתפשטות ביותר להתלבש בהכלי ולהתאחד עמה לשכללה ולהעלותה ולהרבות אורו והתפשטותו, דכל זה הוא הכל בכלל ההתפשטות דאור, וזהו פירש אור אין סוף, האור שהוא בבחי' אין סוף.

[ה] **וביאור** הענין הוא דהנה אי' בהקדמת ת"ז³⁹ איהו וחייהי חד איהו וגרמוהי חד, חייהי אורות וגרמוהי כלים⁴⁰ ואומר דאיהו וחייהי חד איהו וגרמוהי חד, דכשם שהאורות מיוחדים באוא"ס המאציל ב"ה בתכלית היחוד, כמו"כ הנה איהו וגרמוהי, הנה גם הכלים מתאחדים בהאורות למהוי אחד באחד, ומ"מ

(35) בראשית ב, א.

(36) ברכות פ"א ה"א. וראה ספר החקירה להצ"ד, ד, א, סב, א, קג, א ואילך. המשך מים רבים תרל"ו פל"ג.

(37) ראש השנה לא, א. וש"נ.

(38) ישע"י סו, כב.

(39) ג, סע"ב.

(40) ראה תניא אגה"ק ס"כ. ספר המאמרים תרל"ג ח"ב ס"ע שמו ואילך. תרנ"ג ע' רכו ואילך. תרצ"ב ע' קצו ואילך.

אופן חומר המוח ומזיגתו, דמות החכ' הוא קר ולח⁵⁶ הוא כלי לאור השכל שהוא בבחי' נקודה דוקא, דזהו מדריגת החכ' דטבע המים לדבק, ומוח הבינה חם ויבש, הנה בו מתגלה אור כח השכל, לברר ולפרט כל ענין באריכות ההסבר דוקא, שזהו מדריגת הבינה אשר טבע האש לפרר⁵⁷ ולחלק, והכוונה דעצם כח החכ' הוא שהוא בבחי' נקודה, ועצם כח הבינה הוא שהוא בבחי' התפשטות והתרחבות, אלא שהתגלותו בא מצוייר לפי אופן מזיגת והרכבת חומר המוח אם קר ולח או חם ויבש, ואופן מזיגתו והרכבתו זה בזה. ובעומק יותר הענין הוא דהנה גם החו"ג שבשכל הכלול בחו"ב, הוא ג"כ כפי אופן מזיגת והרכבת חומר המוח, דכאשר ההרכבה היא בבחי' הגבורות אז נטיית שכלו למצוא כל אופני החוב בסברות עמוקות, וכמ"ש⁵⁸ חכמים הם להרע, שהם תמיד נוטים להרע, וכאשר הרכבת ומזיגת מוחם בבחי' החסדים אז נטיית שכלם למצוא כל אופני הזכות בסברות עמוקות, ויש דשכלם הוא במיצוע, והנה זה ודאי הדבר דחו"ג שבשכל הוא בנפש משרשו ומקורו אם בבחי' החסדי' או הגבורות כמו ב"ש וב"ה⁵⁹. אמנם זהו בנין החומר שהוא כמו בנין הצורה, דמי שנשמתו הוא מבחי' החסדים הנה גם בנין החומר הוא בבחי' החסדי', אבל זהו בכללות ענין חומר וצורה, אבל בפרטית ההתגלות דכחות הנפש הנה הוא כפי אופן מזיגת והרכבת החומר, דכ"ז הוא מפני התאחדות החומר בהצורה עד שאופן המשכת הצורה הוא כפי החומר דוקא.

[ז] **והנה** יובן זה בעבודה ג"כ שבירידת והתלבשות הנה"א בהנה"ב, הוא תלוי במזיגת והרכבת חומר נה"ט והתכללות חו"ג שבו, דהנה הנה"ב עם שבכללותו הוא בהמי, וזהו כל ענינו שהוא מושרש ונטוע בעניני עולם, ויש לו חיות בכל הענינים הארציים, הנה בכ"ז בפרטיות מהותו יש בו חילוקי מדר' אם שהוא בגבור' או בחסד, דיש מי שהנה"ב שלו הוא רך, ואף שענינו שנמשך אחרי עניני עולם, ותענוגי עוה"ז, ויש לו בזה חוש גדול, להיות כל היום והלילה לא יחשה מלהתאוות תאוה, ואין מעצור לרוחו בגסות הרוח וחמדת העולם, הנה בכ"ז יש שהוא בטבע הרך עכ"פ, שאינו בתוקף כ"כ, ואף שהוא מדות בעצם מהותו, ומ"מ השכל פועל עליו, וגם לפעמי' מתפעל מזה שהנה"א מתפעל על אלקות, און ויל אייך אַ שכל-דיקע זאך, ובפרט כאשר מבארים לו איזה ענין שכלי ואנושי שמהראוי שהאדם יכבוש את תאוותיו, וידאג על ענין שכלי, או שישתדל לטובת זולתו, והדומה בכמו אלה, הנה הוא שומע ומתקבל אצלו, עד כי לפעמים יתעורר בדאגה על שככה לו להיות רק בהמי וארצי, ונרגש בו איזה דקות, עס וערט דער הערט אין אים אַ איידילקאייט, ולשעה נופל בעצמו, אייף אַ ואיילע פּאַלט ער באַיי זיך אַרָאָפּ, והוא לפי שהוא רך בטבעו ושרשו ממדר' החסדים, לכן הוא עלול וראוי להתעורר, או לכל הפחות נחלש

(56) תורת חיים לך לך צא, ב.ג. שמות לת, א (בהוצאה החדשה – כז, ג). ובכ"מ.

(57) ראה תורת חיים יתרו תג, א (בהוצאה החדשה – ערה, ג). ובכ"מ.

(58) ירמ" ד, כב.

(59) ראה זח"ג רמה, א. טעמי המצות להרח"ו פ' תצא. שער הגלגולים סוף הקדמה לו. רמ"ז לזח"ג קמא,

א. תניא בהקדמה (ד, רע"א). אגה"ק ס"יג (קייט, א).

נעלה ונשגב במעלתו לגבי חומר המוח הגשמי, הנה באמת גילוי אור שכל הרוחני הוא אך ורק כפי אופן מזיגת והרכבת המוח הגשמי דוקא, דכל שכל אשר משכיל, אלע מיני השכלות ואס זאיינען פראן הן השכלת הקטנים בקטנות השכל שלהם מפני קטנות מוחן, והן השכלת הגדולים בגדלות שכלם, אשר לפעמים הננו רואים במוחש אשר ימצא שכל רב יותר בהשכלת שכל הקטנים, בעניניהם הפעוטים, יותר חריצות והשכלה, מכמו השכלת הגדולים בעניניהם החמורים, שזהו מפני עצם טיב מוחם שהוא מוכשר וראוי לקבל אור צורת כח השכל שבנפש, וכמאמר⁵⁵ בוצין בוצין מקטפיהו ידיעא, אשר בהכרח לומר כי בחומר המוח יש בו הכנה זו לקבל אור צורת כח השכל. אמנם כד דייקת שפיר יושג כי אין זה בדומה כלל לחומר כלי העין, דהנה המוח הוא העיקר והרטיבות (ופעמי' מבואר הלחלוח' כו')⁵⁴ שבאבר, וכמו מוח אלים, לשד העצמות, ואם נאמר דחומר המוח הרי יש בו הכנה לקבל אור צורת השכל, בדוגמת חומר העין, וכמו שחומר העין הנה בזה שהוא עצם ספירי ובהירי הנה נעשה בזה חומר מוכן לקבל אור צורת הראי' הרוחניות, אשר כמו"כ נאמר גם בחומר המוח שיש בו כעין סגולה כזו אשר בגלל הסגולה היא הוא חומר מוכן לקבל אור צורת כח השכל, ורק שבראי' הסגולה היא ספירות ובהירות, ובחומר המוח שהוא כלי מוכן אל השכל, יהי סגולה אחרת במה שנוגע לשכל, הנה אז הרי צריך להיות, אשר יתאימו התנאים, דכמו שבראי' הנה כל אשר לו עינים ה"ה רואה, והי' צריך להיות כל האנשים חכמים, בדוגמת דבר כמו דכל אנשים רואים, ואנו רואים במוחש שאינו כן דישנם שהם מתחכמי' ביותר וישנם שאינם בעלי חכמה כלל, ומה דכל האנשי' חכמים הוא רק בדעת הנקנה, שהוא הדעת לאכול ולשתות וכו', וע"ד ידע שור קנהו וחומר אבוס בעליו⁵⁵, שהוא דעת קלוש, והגם שבראי' הרי יש ג"כ חילוקים בין רואה למרחוק לקצר הראות, הנה זה עכ"פ בהריבוי ומיעוט, משא"כ באלו שאינם יודעי' חכמ' ודעת, הרי אינם מקבלי' כלל, עס קלעפט אים גאָר ניט, ואם הי' רק מצד הכנת חומר המוח בלבד, הרי הם בעלי מוחות אלא שבהכרח לומר דישנו התחלקות בדקות ורוחניות חומר המוח, דבדקותו יש הכנה פנימיות (יותר מכמו בעין) ומשו"ז יש אלו אשר ההכנה בדקות ורוחניות מוחם הוא בטוב שיכולים לקבל ריבוי החכמה ובהעמקה גדולה, ויש כאלו אשר הכנת מוחם הוא רק לקבל שכל מועט, וגם זה בכיוון וצמצום, כי בהכנה הרוחניות, והיינו בדקות מוחם בזה מתחלקים טבעי בני"א זמ"ז, דכח התחתון שהוא גשם חומר המוח (שיש בו סגולת ההשכלה, בדוגמת הספירות ובהירות שבעין) בזה משתוים טבעי בני"א, ולכן כולנו חכמים בחכמה הנקנית, אמנם בהדקות ורוחניות חומר המוח שהוא הכלי אל דקות אור כח השכל, הנה בזה מתחלקים בני"א זמ"ז, ולכן הנה התגלות אור השכל בפרטיות ענינו הוא תלוי כפי

(53) ברכות מח, א.

(54) ראה שבילי אמונה נתיב ד' שביל א'. וראה תו"ח בשלח ג, ג (בהוצאה החדשה – ר, ב). סהמ"צ להצ"צ פה, ב. ובכ"מ. וראה מקומות שצויינו בהערה 56.

(55) ישעי' א, ג. וראה המשך תער"ב ח"א ע' רפב. קונטרס ומעין מאמר כה. ד"ה אני ישנה וד"ה רבי אומר תר"ץ. ד"ה בסוכות תשבו תרצ"א. סה"מ הש"ת ע' 72. ע' 96.

נאמר ב' פעמים חד"י, ולא נאמר איהו חיוהי וגרמוהי חד, דעם כל זה אינו דומה כלל יחוד הכלים בהאורות לבחי' יחוד האורות באוא"ס המאציל ב"ה שהוא בתכלית האחדות ממש, ובכל זה הנה איהו וגרמוהי ביחוד גמור בדוגמת דבר כמו שהוא איהו וחיוהי. דהנה⁴² או"כ הוא שהאור מאיר בגילוי בהכלי והכלי סובל את האור ומתאחד בו, דעם היות דאור וכלי הם רחוקים ומובדלים זה מזה, שהבדלתם הוא בעצם מהותן, דאור הוא בחי' אין, והכלי הוא בחי' יש⁴³, ואין ויש הרי הבדלתם הוא הפכי, מה שהם הפכים זה מזה, דאין הוא בחי' ביטול ובלתי מציאות כלל, אשר כן הוא באור דטבעו וענינו לעלות למעלה להכלל במקורו, וכלי הוא יש ומציאות, אשר כן הוא בהכלי' שהם מגבילים את האורות חכמה וחסד, וענינם להמשיך את האור ולהלבישו, דלכן אור הוא אצי' בכל מקום, כלומר בכל עולם האור שבו, הוא בחי' האצי' שבעולם ההוא, והכלים הם ב"ע (וכידוע בג' מדרי' שבכלי⁴⁴) שבכל עולם, אשר כן הוא גם בעולם הבריאה, הנה אור הנשמה שבעולם הבריאה הוא בחי' האצי' שבבריאה, והכלים הם בחי' ב"ע שבכל עולם, אשר כן הוא גם בעולם האצי', הנה כלים דאצי' הם ב"ע שבאצי', דאצי' ובי"ע הם מובדלים בעצם מהותן, ומ"מ הנה האור מאיר בגילוי, והיינו בבחי' אור פנימי בהכלי, והכלי סובל את האור ומתאחד בו. והנה זה שנקרא קבלת הכלי את האור, בשם סבלנות, היא הנותנת לפי שהכלי אינה בערך האור, דשני מדריגות גם אם הם רחוקים זה מזה, אשר האחד נעלה על המדרי' הב', עד שבמעלתו נק' עליון לגבי מה שלמטה ממנו, ומ"מ כאשר הם מתקרבים ומתאחדים, נקראת יחוד והתאחדות זו בשם קבלה, דעם היותם רחוקים אבל מ"מ הנה גילוי זה הנמשך מהעליון אל התחתון בשם⁴⁵ קבלה, דהתחתון מקבל אותה, אבל ב' ב' ב' מדריגות שהם אינם רק מה שהם רחוקים זה מזה, כ"א הם מובדלים בעצם מהותן וענינם, דזה טבעו לעלות למעלה, וזה כל ענינו לירד למטה, דזהו הוראה על הפכיתם העצמי, הנה האור והגילוי הבא בהתאחדותם נקראת קבלת אור זה בהתחתון בשם סבלנות בלבד, דאין זה מה שהוא מקבל את האור, כי אם הוא סובל את האור, וכמו"כ הוא באו"כ להיות שהכלי רחוק ערכה, כמו בתנועה הפכית ממהות מעלת מדריגת האור, לכן קבלת האור בהכלי נק' בשם סבלנות, מה שהכלי סובלת את האור, ומתאחד בו. אמנם היחוד הוא כל כך עד שכל אופן התגלות האור והגילוי הוא כפי אופן טבע ומהות מזיגת והרכבת הכלי דוקא, ויובן זה באדם למטה בכחות נפשו כמו שהם באים לפי אופן טבע וענין מזיגת הרכבת האברים שהם כלים מוכנים אל אור כחות הנפש, וכפי אופן הרכבתם כן יהי אור וגילוי כחות הנפש

(41) ראה ספרי המאמרים שבהערה הקודמת.

(42) בכ"ז – ראה בארוכה ד"ה ציון במשפט תפדה – והמאמרים שלאחריו – תרד"ע (המשך תער"ב ח"א ע' תקסה ואילך).

(43) ראה תו"א בראשית ד, ב. ובכ"מ.

(44) ראה אוה"ת ענינים ע' צו ואילך. ספר המאמרים תרס"ג ח"א ע' טו ואילך.

(45) כ"ה בכתי"ק. ואוצ"ל: נק' בשם.

(46) כ"ה בכתי"ק.

בהנה, דהנה כתי"י⁴⁷ נעשה אדם בצלמינו כדמותינו, שהאדם שלמטה נעשה כדוגמת צלם ודמות העליון בספירות העליונות, והוא לפי שבצלם אלקים עשה את האדם⁴⁸, שהוא אדם העליון, וכן הוא באדם למטה, דהנה ידוע⁴⁹ דמה שהמקובלים קוראים אור וכלי, הוא חומר וצורה⁵⁰, והנה בחומר וצורה, הרי החומר נושא וסובל את הצורה ומתאחד בו ביחוד גמור, שזהו"ע ביטול החומר ודביקותו בהצורה, אשר בזה הוא עולה ומגיע להיות כלי לקבלת צורת הצורה (וכמבואר במ"א, דכמו שבחומר בהכרח שיהי' לו צורה, כמו"כ בצורה בהכרח שיהי' לו חומר, וכשם שהצורה המוכרחת אל החומר, היא צורה שלפ"ע החומר, כמו"כ החומר המוכרחת אל מדר"י הצורה, הוא חומר שלפי ערכו, והצורה העצמית היא צורת הצורה כו') וגם הצורה היא בלתי נפרדת מהחומר שלה, ומתלבשת בה, ופועלת כפי מהותה דוקא, דלפי אופן מזיגת וה[ר]כבת החומר כן יהי' גילוי אור ופעולת הצורה. ויובן זה בפרטיות בענין כח ואבר שהם חומר וצורה פרטית, כמו העין, הנה כלי העין היא נושאת וסובלת בעצמה כח הראות הרוחניות, דחומר כלי העין הוא ספירי ובהירי, וה"ה חומר מוכן לקבל צורת אור הראי, וכחות"י הרוחניים, והנה אנו רואין במוחש אשר לפי אופן טבע מזיגת והרכבת חומר העין בשחור ולבן שבו, הנה כמו"כ יהי' ראיית העין בבהירות ועכרורית, וכמו אור השמש שמאיר ע"י הזכוכית, אם זכוכית לבנה או אדמדמת והדומה, הנה כפי גוון הזכוכית כמו"כ יהי' גוון האור, וכמו"כ הוא גם בהראי אשר לפי אופן מזיגת חומר העין בשחור ולבן, כן יהי' הבהירות והעכרורית, רק שאינו דומה אור הראי שבעין, לאור השמש, דבגילוי אור השמש ע"י הזכוכית, הנה עצם האור והגילוי בא מהשמש עצמו, ואין זה שהזכוכית היא גורמת, או שתהי' סיבה בגילוי אור השמש, דהזכוכית משתית בזה להכותל ושאר דברים שעליהם חל ונופל אור השמש, דכשם שהכותל אין זה שמקבל אור השמש בתוכו, כמו"כ הזכוכית אינו מקבל אור השמש בתוכו, להיות שאינם כלים לה, ורק שהכותל היא מעכבת בעד התפשטות אור השמש, והזכוכית אינה מעכבת ההתפשטות, אבל בכל אופן אין זה שהזכוכית היא גורמת וממשכת את אור השמש (אז זיא זאָל אַרױיס רופין דעם גילוי השמש) וגם אינה אפילו סיבה וגרם לגילוי אור השמש, ואשר ע"כ אין זה שמקבלת את אור השמש, כ"א שאור השמש עובר דרך הזכוכית, ולזאת לא תפעול בהאור מאומה, והוא רק מה שאור השמש הוא כפי גוון הכלי בלבד, אבל בעצם מהותו הוא מה שהוא, משא"כ באור הראי שהוא בא ע"י גילוי, שצריכים לגלותו דמעצמו לא יתגלה, אם שהנפש הוא שלם בכחותיו, והראי דסומא מוליד שלם⁵¹, ומ"מ הסומא

47 בראשית א, כו.

48 ע"פ בראשית שם, כו.

49 ראה גם ספר המאמרים תרפ"ו ע' לת. תרנ"ו ע' שכב. תרס"ג ח"א ע' קטו ואילך (ועם הוספות כו' – ספר המאמרים תרפ"ה ע' נו. ע' סו ואילך. תשי"ח ע' 58 ואילך. ע' 68 ואילך). עת"ר ע' כו (ועם הוספות כו' – ספר המאמרים תרפ"ה ס"ע עט ואילך. תרצ"ב ע' סה).

50 ראה מורה נבוכים ח"א פ"א. הובא בספר המאמרים תרס"ג, תרפ"ה ותש"ח שם.

51 ראה מאמרי אדמו"ר הזקן תקס"ז ע' רמט. תו"ח שמות לט, א. תצוה תעז, ב (בהוצאה החדשה –

הרי לא יראה, והוא לפי שהראי צריכים לגלותה, והמגלה הוא חומר העין, דבלא חומר העין הרי לא יראה, ולזאת הנה גילוי אור הראי הוא כפי אופן מזיגת והרכבת חומר העין, דזהו בגשמיות בהירות ועכרורית הראי שתלוי במזיגת חומר העין, וכמו"כ הוא גם ברוחניות אור הראי שבפקיחת העין לחסד ולדין וכמו טוב עין⁵², ורע עין שתלוי במזיגת והרכבת החומר דכלי העין אם בכחי' החסדים או גבורות, דמזיגת חומר העין (וכן כל האברים) היא מדם ומים, ותלוי באופן המזיגה אם המים מרובה על הדם, או הדם מרובה על המים, וכמו שנראה במוחש דמי שהוא טוב עין הרי הוא מביט על כל דבר בחסד וחנינה ורואה רק הטוב שבו, וממשיך ברכה, וגם בדבר הלא טוב הרי נראה בעינו תנועת צער, אשר הוא להיפך בצר עין שהוא איש רע המביט על כל דבר בעין רעה, ורואה הכל בגדלות וקנאה, דזה גופא תלוי בכללות מזיגת והרכבת חומר גופו אם שהוא בחסדי' או בגבורות, דמי שבמזיגת גופו המים רבים על הדם הוא איש הטוב עפ"י הרוב, ואשר הדם מרובה על המים הוא איש הגבורות ורתחן בטבעו, וענינו שהוא מקנא וצר עין בעצם תולדתו, הרי נראה במוחש שהחסד וגבורה שבראי' הרוחניות, דראי' בכלל הוא כח וחוש רוחני, וכן בראי' הרוחניות ממש דטוב עין ורע עין (שפועל להמשיך ברכה בדוגמת רע עין שגורם חליה הפכו) תלוי במזיגת והרכבת חומר כלי העין, דלפי אופן המזיגה של החומר כן הוא גילוי הצורה.

[ו] **והנה** יובן זה בעומק יותר דגילוי האור בא כפי אופן מזיגת הכלי דוקא, וכמו בחומר המוח שהוא כלי אל אור השכל הרוחני, דעם היות שחומר המוח הוא חומר דק ביותר, עד שמגיע למעלה ומדריגה נפלאה כזו להיות כלי אל אור השכל הרוחני, דגשמי ורוחני ה"ה הפכים זה מזה, דמוכן אופן הפכיתם מהתכללותם דגשמי שברוחני, להיות העיקר הרוחני רק שהגשמי כלול בו, וכמו אותיות המחשבה, הנה המח' היא לבוש פנימי של הנפש הרוחנית, ומ"מ הרי האותיות הם גשמיים, דהגשמי הגבלתו בזמן ומקום, הגבלת המקום הוא בקצותיו, והגבלת הזמן בהתחלקות עבר הוה עתיד, אשר הגבלות אלו ישנם גם בתוארי הזמן והמקום הרוחניים, דזמן הגבלתו קדימה ואיחור, והמקום מעלה במדרי' ומטה במדרי', שהו"ע התפיסה, דכאשר נתפס בזה אינו שייך לענין אחר, דזה ישנם בהאותיות ג"כ, וזהו גשמיותן שהם נתפסים בקדימה ואיחור ומגבילים את הנאמר בהם (ואס' אין דיא וערטער און אותיות וערט אַרױיס גיזאַגט), א"כ האותיות הם גשמיים, והמח' היא לבוש רוחני הדבוק בהנפש ומיוחד בו, ולזאת אותיו' המח', הם גשמית שברוחניות, אמנם להיות המח' עיקר, והיינו שהעיקר הוא הרוחני, ורק שהגשמי כלול בו, הרי היא למעלה מכמו רוחני' שבגשמית, דגשמי ורוחני רחוקי' זמ"ז, ולזאת עם היות שהמוח הוא כלי אל השכל, ומ"מ הרי הוא גשמי לגבי השכל הרוחני, ואחר כל זה שהשכל הוא

ח"א כה, ב. ח"ב שכו, ג). סידור עם דא"ח קסד, ג. מאמרי אדמו"ר האמצעי נ"ך ע' תמב. ספר המאמרים תרכ"ט ע' שמה. תרמ"ח ע' קנת. תרנ"ז ע' קל. ובכ"מ.

52 ע"פ משלי כב, ט.